

Maja Lubarda,
univ. dipl. pravica,
LL.M., svetovalka pri
Informacijskem
pooblaščenču

Urad za intelektualno lastnino je aprila na svojih spletnih straneh objavil vabilo k sodelovanju pri pripravi novele Zakona o avtorski in sorodnih pravicah (ZASP).¹ Predloge sprememb so zbirali do konca junija. Med predlogi, ki so bili javno objavljeni, sta bila tudi predloga Creative Commons Slovenija.² V njej se med drugim predlaga sprememba veljavne ureditve glede obveznega kolektivnega upravljanja v primeru priobčitve javnosti neodrskih glasbenih in pisanih del.

Ali obvezno kolektivno upravljanje avtorskih pravic omejuje avtorje?

Zakaj kolektivno upravljanje?

Obstoj avtorske pravice je smiseln le, če je možno tudi njeno učinkovito uveljavljanje. Pri tem ima načeloma izključno pravico do uveljavljanja avtorske pravice avtor.³ Včasih pa je avtorju uveljavljanje njegovih pravic zelo oteženo oz. skoraj onemogočeno. Moral bi namreč nadzirati vsako uporabo svojega dela, preverjati, ali uporabniki spoštujejo njegove pogoje uporabe dela in mu dosledno izplačujejo dogovorjena nadomestila, ter v primeru kršitve sprožiti ustrezne postopke. Takšno individualno upravljanje s pravicami je za posameznika pogosto zelo zahtevno in (tudi finančno) obremenjujoče. Zato se je uveljavilo kolektivno upravljanje s pravicami, kjer s pravicami upravljajo posebej za to ustanovljene kolektivne organizacije.

Kolektivno upravljanje s pravicami lahko med drugim razlikujemo tudi glede na stopnjo njegove »obveznosti«, in sicer poznamo:

- fakultativno kolektivno upravljanje, ki deluje po načelu pogodbenega razmerja med avtorjem in kolektivno organizacijo oz. prostovoljnega članstva avtorja,
- obvezno kolektivno upravljanje, kjer avtor nima izbire, kolektivna organizacija pa ima mandat oz. pooblastilo za upravljanje z njegovimi pravicami ne glede na njegove želje,
- in t. i. razširjeno kolektivno upravljanje.

Za slednje velja, da če obstaja neka dovolj reprezentativna (v smislu števila avtorjev, katerih pravice upravlja) kolektivna organizacija na nekem področju, zakon njen učinek razširi tudi na tiste imetnike pravic, ki niso njeni člani. V takem primeru torej kolektivna organizacija upravlja s pravicami vseh avtorjev na nekem področju, vendar pa velja t. i. *opt-out* sistem, po katerem lahko avtor iz takega sistema kolektivnega upravljanja izstopi, če se tako odloči.⁴ Gre torej za »obrnjeno breme včlanjevanja oz. udeležbe« - avtor mora biti aktiven, da izstopi.⁵

Glede na to, je torej najbolj »grob poseg« v avtorsko pravico prav obvezno kolektivno upravljanje, saj avtorju odvzema možnost individualnega upravljanja z njegovimi pravicami.

V nekaterih primerih pa je obvezno kolektivno upravljanje

edini smotrni način pridobitve nadomestila za uporabo avtorskih del, saj bi bilo to z individualnim upravljanjem praktično nemogoče (npr. nadomestilo za reprodukcijo za privatno rabo).⁶

V čem je težava slovenske zakonodaje?

ZASP v 147. členu med drugim določa obvezno kolektivno upravljanje za priobčitev javnosti neodrskih glasbenih in pisanih del (male pravice). Priobčitev javnosti zajema kar osem materialnih pravic,⁷ med njimi tudi javno izvajanje, radiodifuzno oddajanje in dajanje na voljo javnosti. V takih primerih torej avtor nima možnosti individualnega upravljanja s svojimi pravicami.⁸ Dejstvo je, da se bo kolektivna organizacija v številnih primerih lažje pogajala npr. z radijsko hišo o višini nadomestila za radiodifuzno oddajanje avtorskega dela. Toda ali je tak način upravljanja resnično v korist avtorja v vseh primerih?

Težave pri obveznem kolektivnem upravljanju v Sloveniji

Možnost avtorja, da dovoli uporabo svojega dela pod svojimi pogoji

Obvezno kolektivno upravljanje je med oblikami kolektivnega upravljanja najbolj groba stopnja posega v avtorsko pravico. Avtor v takem primeru namreč nima možnosti takega upravljanja odkloniti in se odločiti, da bo delo javnosti ponudil pod svojimi pogoji. Tako ne bo mogel npr. podariti svojega dela neprofitni radijski postaji, saj bo ta morala plačati nadomestilo kolektivni organizaciji.

Ob upoštevanju dejstva, da gre v primeru avtorskih pravic za človekove pravice, bi bilo smiselno dati avtorju na voljo odločitev o tem, ali želi svoje pravice uveljavljati kolektivno ali individualno.⁹ Poleg tega pa bi morali imeti tudi možnost ustvariti nove kolektivne organizacije¹⁰ za upravljanje z njihovimi pravicami, če z obstoječimi organizacijami niso zadovoljni. Pogosto namreč ne velja več trdi-

¹ Ur. l. RS, št. 21/95 in nasl.

² Več informacij na <<http://creativecommons.si>>.

³ V prispevku zaradi lažjega razumevanja uporabljam termin avtor tako za avtorja kot tudi za imetnika pravic, na katerega se je prenesla avtorska pravica oz. njen del.

⁴ Glej tudi Ficsor, M.: Collective Management of Copyright and Related Rights, at a Triple Crossroads: Should it remain voluntary or may it be »extended« or made mandatory?, Copyright Bulletin, UNESCO, 2003.

⁵ Trampuž, M.: Kolektivno upravljanje avtorske in sorodnih pravic: ureditev v Sloveniji in Evropski skupnosti. GV Založba, Ljubljana 2007, str. 54.

⁶ Prav tam, str. 54.

⁷ Glej drugi odstavek 22. člena ZASP: pravice javnega izvajanja, javnega prenašanja, javnega predvajanja s fonogrami in videogrami, javnega prikazovanja, radiodifuznega oddajanja, radiodifuzne retransmisije, sekundarnega radiodifuznega oddajanja in dajanja na voljo javnosti.

⁸ Izjemoma lahko avtor upravlja svoje pravice individualno, če ne obstaja kolektivna organizacija, ki bi lahko upravljala z njegovimi pravicami. Glej četrty odstavek 189. člena ZASP: »Pravice, ki se po tem zakonu uveljavljajo samo kolektivno, se lahko uveljavljajo individualno, dokler urad ne izda dovoljenja za njihovo kolektivno uveljavljanje ali dokler ni sklenjena ustrezna kolektivna avtorska pogodba.«

⁹ Heffer, L. R.: Collective Management of Copyright and Human Rights: An Uneasy Alliance, v: Gervais, D. J.: Collective Management of Copyright and Related Rights, Kluwer Law International, 2006, str. 85-114; Vanderbilt Law School, Public Law and Legal Theory Research Paper Series št. 05-28, str. 106.

¹⁰ Gervais, D. J.: Collective Management of Copyright and Neighbouring Rights in Canada: An International Perspective (2002) 1 Canadian Journal of Law and Technology 21, str. 26.

tev, da so kolektivne organizacije avtorji oz. da te predstavljajo avtorje, še zlasti pa to velja v primerih, ko gre za upravljanje s pravicami njihovih nečlanov, in v primerih, ko so glasovalne pravice v posamezni kolektivni organizaciji porazdeljene tako, da lahko glasuje le majhen odstotek avtorjev.¹¹

Distribucija¹²

Distribucija nadomestil, zbranih prek obveznega kolektivnega upravljanja s pravicami, ni preprosta. Praktično nemoogoče je v distribucijo natančno preslikati uporabo avtorskih del. To velja predvsem za primere sekundarnega radiodifuznega oddajanja, ko je zelo težko ali celo nemoogoče preveriti npr., katere radijske postaje je predvajal nek lokal in koliko so posamezniki lahko uživali neko avtorsko delo.

Kolektivne organizacije so zato »prilagodile« način distribucije za primere t. i. nedefinirane uporabe, ki pa je lahko v nekaterih primerih zelo vprašljiv.¹³ V navedenih primerih namreč kolektivne organizacije uporabijo podatke s seznamov uporabljenih del s strani radijskih oz. televizijskih hiš,¹⁴ ki jih s pomočjo uporabe »raziskav o poslušnosti oziroma gledanosti« posameznih programov preslikajo na uporabo malih uporabnikov. Prav tako v primeru javnih prireditev kolektivne organizacije od prirediteljev prejmejo sporede vseh uporabljenih del,¹⁵ vendar pri delitvi nadomestil med avtorje dejansko upoštevajo le sezname prireditev, ki presegajo določen znesek (cenzus).¹⁶ Če pa je prireditev pod tem zneskom (npr. prireditev kakšnega neprofitnega društva), se nadomestila distribuirajo glede na sezname, ki so jih poslali organizatorji prireditev s prispevki nad cenzusom.

Zato avtorji, katerih dela se uporabljajo predvsem na prireditvah z nizkim cenzusom, ne prejmejo nadomestila, saj seznamov prireditev z nizkim cenzusom kolektivna organizacija ne upošteva. Nadomestilo, ki ga je kolektivna organizacija prejela od organizatorja prireditve z nizkim cenzusom, ta v takem primeru namreč distribuira po ključu seznamov prireditev z visokim cenzusom. Če torej avtorjevih del na prireditvah z visokim cenzusom niso uporabljali, ne bo prejel nadomestila, saj kolektivna organizacija uporabe prireditev z nizkim cenzusom ne upošteva. In prav za take avtorje je veljavni sistem obveznega kolektivnega upravljanja velika težava, saj mora organizator prireditve kolektivni organizaciji v vsakem primeru plačati nadomestilo za uporabo dela,¹⁷ kljub temu, da s prireditvijo dejansko ne zasluži. Poleg tega avtor zaradi navedenih razlogov pobranega nadomestila dejansko ne prejme.

Internet in proste licence

Digitalizacija avtorskih del, nova tehnologija in internet omogočajo nove oblike upravljanja s pravicami in poenostavitev nadzora nad uporabo del, s čimer se povečujejo možnosti za individualno upravljanje pravic na delih.¹⁸ Vse več avtorjev si želi možnosti samostojnega upravljanja s svojimi pravicami oz. vsaj možnosti določanja pogojev pri samem upravljanju. Žal pa veljavna slovenska zakonodaja avtorjem to onemogoča. Avtor npr. ne more ponuditi svojega glasbenega dela na spletu pod nikakršno licenco, saj gre za obliko priobčitve javnosti, in bi lahko kolektivna organizacija od gostitelja spletne strani zahtevala plačilo nadomestila.¹⁹ Trenja med avtorji in posameznimi kolektivnimi organizacijami, ki avtorju ne omogočajo uporabe prostih licenc (torej ponujanja dela javnosti na način, kot

ga avtor želi ponuditi), vnovič postavljajo pod vprašaj utemeljenost onemogočanja pri uveljavljanju človekovih pravic.²⁰

Zato so se v javnosti že pojavili predlogi, da bi se konflikti med kolektivnimi organizacijami in avtorji v primeru, ko avtor želi svoje delo ponuditi pod prosto licenco, lahko rešili s pooblastilom kolektivni organizaciji za neizključno upravljanje s pravicami avtorjev. Tudi če bi torej ta imela pooblastilo za upravljanje (bodisi zakonsko bodisi neposredno od avtorja), bi bilo to neizključno in bi avtorju še vedno omogočalo, da svoja dela vzporedno ponuja na trgu pod prostimi licencami.²¹

Predlog Creative Commons Slovenija

Creative Commons Slovenija med drugim predlaga ukinitve obveznega kolektivnega upravljanja iz 1. točke 147. člena ZASP. S tem bi se avtorjem omogočilo, da se sami odločijo, ali in v kakšnih primerih ter pod kakšnimi pogoji želijo, da z njihovimi pravicami upravljajo kolektivne organizacije. Še vedno pa bi obstajalo obvezno kolektivno upravljanje v primerih, ko drugačen način upravljanja resnično ni smotrno oz. kadar bi se zanj odločil avtor. Za avtorje, nečlane kolektivne organizacije, pa bi bila omogočena tudi raba prostih (in drugih spletnih) licenc in več možnosti za individualno upravljanje s pravicami predvsem na digitaliziranih avtorskih delih.

Če zakonodajalec ne bi presodil, da je ukinitve obveznega kolektivnega upravljanja dobra rešitev, Creative Commons Slovenija predlaga *opt-out* sistem, ki bi avtorju še vedno omogočil, da se v konkretnem primeru izrecno izreče, da želi s svojimi pravicami upravljati individualno, in sicer da želi sam upravljati s pravicami le na določenem svojem delu ali pa le z nekaterimi svojimi pravicami (npr. da želi obdržati kolektivno upravljanje le v primeru radiodifuznega oddajanja, sam pa želi upravljati z drugimi pravicami na istem delu).

Avtor bi torej v obeh primerih (tako ob ukinitvi obveznega kolektivnega upravljanja kot v primeru uvedbe *opt-out* sistema) še vedno imel možnost svoje pravice uveljavljati kolektivno, če bi se za to odločil. Tako je odveč strah, da bi bili avtorji z uvedbo kateregakoli od predlogov ogroženi, ker bi kot šibkejša stranka težko uveljavljali svoje pravice proti velikim igralcem (medijskim hišam in drugim večjim uporabnikom del).²² Če bi se tako odločili, bi avtorji še vedno lahko pristopili h kolektivnemu upravljanju svojih pravic, če bi ugotovili, da je to v njihovem interesu.

Sklep

Dejstvo je, da predloga Creative Commons Slovenija v javnosti ne bi imela tako velike podpore, če bi kolektivne organizacije, pristojne za upravljanje s pravicami v primeru priobčitve javnosti neodskih glasbenih del, delovale bolj transparentno in bi bolj korektno do uporabnikov, še zlasti do specifičnih skupin uporabnikov (npr. organizatorji neprofitnih, tudi dobrodelnih prireditev), izvajale svoja, na podlagi zakona zaupana pooblastila. Nad navedenimi kolektivnimi organizacijami pa negotujejo tudi avtorji – njihovi člani, predvsem zaradi neenako-

¹¹ »Da lahko peščica ohranja nadzor na zgoraj omenjeno kolektivno organizacijo, zagotavlja že statut te organizacije, ki priznava pravico do rednega članstva le tistim, ki v obdobju treh zaporednih let prejmejo nadomestila nad minimalnim zneskom (leta 2006 je bil 1 milijon SIT ali 4172 EUR) in le tem članom dopušča pravico do sodelovanja pri sprejemanju odločitev.« **Breznik Močnik, M.**: Družbeni učinki sistema avtorskih in sorodnih pravic, v: **Breznik Močnik, M., Bogataj Jančič, M., Kovačič, M., in Milohnič, A.**: Upravljanje avtorskih in sorodnih pravic v digitalnem okolju, končno poročilo raziskovalnega projekta. Mirovni inštitut, inštitut za sodobne družbene in politične študije, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana 2008, str. 83–90.

¹² Prav tam.

¹³ »Pri največji slovenski kolektivni organizaciji si manj kot 6 odstotkov članov razdeli več kot polovico vseh virov dohodkov za distribucijo«, prav tam, str. 84.

¹⁴ Radiotelevizijske organizacije so v skladu z določbami tretjega odstavka 159. člena ZASP dolžne enkrat mesečno predložiti pristojni kolektivni organizaciji sporede oddajanih varovanih del.

¹⁵ Prvi odstavek 159. člena ZASP: »Prireditelji kulturnometrijskih in zabavnih prireditev ter drugi uporabniki varovanih del so v primerih, ko je to potrebno po tem zakonu, dolžni predhodno pridobiti pravice za javno priobčitev varovanih del, v 15 dneh po priobčitvi pa poslati pristojni kolektivni organizaciji sporede vseh uporabljenih del.«

¹⁶ »Pri SAZAS se na pogovoru niso mogli spomniti, kolikšen naj bi bil cenzus – med 50 in 70. Na ZAMP takšnih omejitev naj ne bi imeli in vsak avtor ali avtorica naj bi dobil znesek, za katerega je uporabnik poročal. Za IPF pa nimamo podatkov.« **Breznik Močnik, M.**, nav. delo, str. 87, op. 157.

¹⁷ »V skladu s pravilniki kolektivnih organizacij, so lahko oproščene plačila le dobrodelne prireditve in šele te delno, druge prireditve, ki se financirajo iz javnih sredstev, brezplačne ali neprofitne prireditve, pa ne.«, prav tam, str. 84, ZASP v četrtem odstavku 151. člena dopušča tudi izjemo od obveznega kolektivnega upravljanja v primeru javnega izvajanja avtorskih del, če je na vseh delih, ki so bila izvajana na neki prireditvi, glavni izvajalec hkrati tudi imetnik teh avtorskih pravic.

¹⁸ Enako tudi Evropska Komisija v študiji Study on a Community Initiative on the Cross-border Collective Management of Copyright, 7. julij 2005, str. 14.

¹⁹ S stališča Creative Commons Slovenija je moteče prav slednje, saj je tako avtorjem onemogočena uporaba prostih licenc.

²⁰ **Heifer, L. R.**, nav. delo, str. 107.

²¹ Prav tam, str. 107.

²² Glej npr. **Trampuž, M.**, nav. delo, str. 57.

pravnega obravnavanja posameznih članov. Ti pa glede na trenutno zakonodajo nimajo možnosti ustanoviti svoje organizacije in ji prepustiti svoje pravice v upravljanje. Res pa je, da bi se člani lahko organizirali in uredili odnose znotraj kolektivne organizacije. Pogosto avtorji ne znajo, ne zmorejo ali nimajo interesa, da bi naredili kaj več, kot se pritoževali.

Zakonodajalec bo imel zelo zahtevno nalogo: pretehtati bo moral, katere slabosti obveznega kolektivnega varstva ukiniti in katere prednosti, prilagojene našim družbenim razmeram, v katerih so normalna pogajanja nemogoča, ohraniti. Nujno bo moral urediti večji nadzor nad ko-

lektivnimi organizacijami, pri tem pa paziti, da morebitni novi kontrolni mehanizmi nadzora ne bodo pomenili nedovoljene omejitve prosti konkurenci med kolektivnimi organizacijami, ki mu jih sicer nalaga t. i. storitvena direktiva.²³ Vse rešitve bo moral sprejemati ob temeljitem pretehtanju tudi interesov različnih avtorjev in nikakor ne zgolj velikih komercialnih ustvarjalcev ali celo samo velikih producentov. Pri tem pa bo moral upoštevati tudi interese uporabnikov: po pravni varnosti in zmanjševanju transakcijskih stroškov.

Predloga Creative Commons Slovenija sta bila že oddana, zdaj je na potezi Urad za intelektualno lastnino.

²³ Direktiva 2006/123/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 12. decembra 2006 o storitvah na notranjem trgu, UL L 376, 27. december 2006, str. 36-68.